

बान्तवा राई भाषाको व्याकरणिक कोटिको अध्ययन

ओनिता राई

परीक्षा क्रमाङ्क : २८७१०३९९

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-१-२१४-३७८-२००६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशात्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा
अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह, चौथो सेमेस्टरको (नेपा. शि. ५४४)
पाठ्यांश प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

कीर्तिपुर, काडमाडौं

२०७४/२०१८

प्रतिवद्धतापत्र

यस शोध प्रतिवेदनभित्रका सामग्रीहरू कहीं कतैबाट साभार गरिएको छैनन् । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ यो शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक भएको प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछु ।

शोधार्थी

ओनिता राई

मिति : २०७४/११/०२

(Feb 15, 2018)

सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षाअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टर नेपा. शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत बान्तवा राई भाषाको व्याकरणिक कोटिको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी ओनिता राईले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको प्रस्तुत शोधपत्र सम्बन्धित प्रयोजनको मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
प्रा. डा. यादवप्रकाश लामिछाने
शोधनिर्देशक

मिति: २०७४/११/०३

(Feb15, 2018)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अर्न्तगत नेपाली शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा. शि. ५४४ पाठ्यांशका निम्ति यस विभागकी छात्रा ओनिता राईद्वारा 'वान्तवा राई भाषाको व्याकरणिक कोटिको अध्ययन' शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)
२.	प्रा. डा. यादवप्रकाश लामिछाने (शोध निर्देशक)
३.	प्रा.डा. शर्वराज आचार्य (शोध विशेषज्ञ)

मिति : २०७४/११/१५

(Feb 27, 2018)

कृतज्ञताज्ञापन

शोधकार्य निश्चय नै जटिल र त्यसमा पनि कुनै पनि भाषाको व्याकरणिक कोटिको अध्ययन अनुसन्धान गर्नु भनै जटिल रहेछ । भाषा आफैमा महासागर हो जँहा अनेक प्रकारका अमूल्य रत्नहरू लुकेर रहेका हुन्छन् । यस्ता भाषिक रत्नहरूको जति अध्ययन, अनुसन्धान र प्रकाशन गर्न सक्यो उति नै भाषा समृद्ध र विकसित हुदैँ जाने कुरामा दुई मत देखिदैन । भाषिक महासागरबाट एउटा रत्न निकालेर मैले पनि सानो कोसिस गरेकी छु । जसमा केही मात्रामा भए पनि बान्तवा राई भाषाको व्याकरणिक कोटिमा चासो राख्नेलाई सन्दर्भ सामग्री अवश्य हुनेछ ।

प्रस्तुत बान्तवा राई भाषाको व्याकरणिक काटिको अध्ययन शोधपत्र त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि.५४४ पाठ्यांशको आवश्यकता पूर्तिका लागि तयार पारिएको हो । नेपालमा बोलिने विभिन्न भाषाहरूमध्ये भोजपुर जिल्लामा बालिने बान्तवा भाषाको परिचय, विशेषता, व्याकरणिक कोटिको अध्ययन गर्दै यस अध्ययनलाई अगाडि बढाइएको छ । प्रस्तुत शोधकार्य लेखनमा प्रारम्भदेखि अन्तिमसम्म आफ्नो व्यस्तताका बाबजुद पनि निरन्तर अमूल्य सुभावा, निर्देशनका साथै प्रेरणादायी सल्लाह दिनुहुने शोधनिर्देशक प्रा.डा. यादवप्रकाश लामिछानेज्युप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । शोध तयार पार्ने क्रममा आफ्ना सुभावा प्रदान गरेर सहयोग पुऱ्याउनु हुने प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई र अन्य सम्पूर्ण गुरुवर्गहरू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

त्यसै गरेर यो शोधलाई मूर्त रूप दिनका लागि मैले अध्ययन गरेका विभिन्न पुस्तक, कृति, शोधपत्र, पत्रिका तथा लेखक स्रष्टा प्रति सदा ऋणी रहने छु । जीवनका हरेक कठिनाई वास्ता नगरी आफ्नो सन्तान प्रति हरपल समर्पित रहनु हुने मेरो पूजनीय हजुरबुवा जय बाहादुर राई, आमा तारामाया राई, बाबा सरण बहादुर राई र मामा दिनेश राईको योगदान आजीवन अविस्मरणीय रहेको छ र म उहाँहरू प्रति आजन्म ऋणी रहने छु । साथै आम्चोक गाउँपालिकाको बान्तवा भाषी बक्ताहरूप्रति हृदयदेखि नै धन्यवाद दिन चाहन्छु । यसका साथै यस शोधकार्यलाई सम्पन्न गर्न थप सल्लाह, सुभावा दिई सहयोग गर्ने सहृदयी मित्रहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दै आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली शिक्षा विभागमा प्रस्तुत गर्दछु ।

ओनिता राई

शोधार्थी

शोधसार

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा स्नातकोत्तर तह (एम. एड.) चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यक्रमको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत बान्तवा राई भाषाको व्याकरणिक कोटिको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र तयार गरिएको हो । यस शोधकार्यका उद्देश्यहरूमा बान्तवा राई भाषाका स्वरूप तथा विशेषताहरू पत्ता लगाउनु, बान्तवा राई भाषाका व्याकरणिक कोटिको अध्ययन गर्नु र बान्तवा भाषाका मौलिक शब्दहरूको सङ्कलन गर्नु रहेका छन् ।

प्रस्तुत शोधलाई निश्चित उद्देश्य र निष्कर्षमा पुऱ्याउनका लागि प्राथमिक स्रोत सामग्रीका रूपमा अध्ययनको मूल केन्द्र आमचोक गाउँपालिकाका भाषिक वक्ताहरूबाट लिएको अन्तर्वार्ता, लिखित प्रश्नावली र सामान्य अवलोकन नै रहेको छ । द्वितीयक सामग्रीका रूपमा बान्तवा राई भाषासँग सम्बन्धित पाठ्यपुस्तक, शोधपत्र र शोधनिर्देशकको निर्देशन आदिलाई लिइएको छ । शोधविधिमा मुख्यतः तथ्याङ्क सङ्कलन, पुस्तकालय अध्ययन, क्षेत्रिय सर्वेक्षण विधि, तालिकीकरण र तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रियालाई उपयोग गरिएको छ । जम्मा छ अध्यायमा संरचित प्रस्तुत शोधपत्रको अध्याय एकमा शोधपरिचय, अध्याय दुईमा पुर्वकार्यको पुनरावलोकन, अध्याय तिनमा अध्ययन विधि र प्रक्रिया राखिएको छ । त्यसै गरी अध्याय चारमा बान्तवा राई भाषाको व्याकरणिक कोटिको आधारमा व्याख्या तथा विश्लेषण, अध्याय पाँचमा बान्तवा भाषाको मौलिक शब्दहरूको सङ्कलन र अध्याय छमा सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनका निष्कर्षहरूलाई निम्नानुसार बुँदामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

- १) बान्तवा भाषा बान्तवा राईहरूको मातृभाषा हो,
- २) बान्तवा भाषाको मूल थलो नेपालको पूर्वी पहाडी जिल्लाको भोजपुर रहेको छ,
- ३) बान्तवा भाषा एक भए पनि यसको हतुवाली, आमचोके र दिल्याली गरी तिन भाषिकाहरू रहेका छन्,
- ४) भाषिक दृष्टिकोणले बान्तवा भाषाको आफ्नै महत्त्व रहेको छ,
- ५) बान्तवा भाषामा लिङ्गानुसार क्रियापदको रूपमा परिवर्तन भएको पाइँदैन,
- ६) बान्तवा भाषाका आफ्नै मौलिक स्वरूप तथा विशेषताहरू रहेको पाइन्छ,

-) बान्तवा भाषामा स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्ग बुझाउने भिन्नाभिन्नै रूपहरू रहेका हुन्छन्,
-) बान्तवा भाषामा वचनका आधारमा एकवचन र बहुवचनबोधक रूपहरू पाइन्छन् । यस भाषामा बहुवचन जनाउन 'हरू' को सट्टामा 'चि' को प्रयोग भएको पाइन्छ,
-) यस भाषामा पुरुषका आधारमा प्रथम पुरुषमा उङ्का, आन्कान्का र द्वितीय पुरुषमा खाना, खानानिन् त्यसै गरी तृतीय पुरुषमा खो, खोछे र मोचि जस्ता शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ,
-) यस भाषामा आदरार्थीका दुई तह रहेका छन् निम्न/मध्य आदर खारा, चा, हुम्सा जस्ता क्रियाको प्रयोग भएको पाइन्छ भने उच्च आदरमा खारानिन्, तचाम्, मखात् जस्ता क्रियाको प्रयोग भएको देखिन्छ,
-) कालका आधारमा वर्तमान कालमा खात, कोनयाङ् जस्ता क्रियाको प्रयोग भएको पाइन्छ, भूत कालमा चाङ्, खारा जस्ता क्रियाको प्रयोग भएको पाइन्छ भने भविष्यत् कालमा चाडाओ, खात्वो र खारिन्वो जस्ता क्रियाको प्रयोग भएको पाइन्छ,
-) बान्तवा भाषामा पक्षका आधारमा सामान्य पक्षमा प, डा जस्ता प्रत्ययहरू जोडिन्छन् अपूर्ण पक्षमा याङ्, डाडा जस्ता प्रत्ययहरू जोडिन्छन् त्यसै गरी पूर्ण पक्षमा याआङ्, युङ्सुङ् र युङ्सा जस्ता प्रत्ययहरू जोडिएको पाइन्छ,
-) यस भाषामा भावको आधारमा सामान्यार्थमा छाप, खिप्तिन्का, खारा जस्ता क्रियाको प्रयोग भएको पाइन्छ, आज्ञार्थमा छाप्टा, वाना, युडा, चा जस्ता क्रियाको प्रयोग भएको पाइन्छ, ईच्छार्थकमा युडा, लासा, लेराचा जस्ता क्रियाको प्रयोग भएको पाइन्छ, सङ्केतार्थकमा उङ्का थोम्डा, खान्तुलो लि, चोप्मा तोक्तिन जस्ता कारण भएको पाइन्छ,
-) बान्तवा भाषामा ध्रुवीयताका आधारमा करण पक्षमा मु, खाराङ्ओ, खिप जस्ता क्रियाको प्रयोग भएको पाइन्छ भने अकरण पक्षमा नेपाली भाषामा जस्तो 'न' प्रत्ययको प्रयोग गरिएको पाइदैन तर 'मान्' उपसर्ग लागेको पाइन्छ,
-) बान्तवा भाषाका आफ्नै मौलिक शब्दहरू रहेको पाइन्छ, र केही हदसम्म मुगाली भाषासँग मिल्दाजुल्दा पाइन्छ,
-) बान्तवा भाषाको अध्ययन विस्तृत रूपमा गरिएको भएपनि व्याकरणिक कोटिको आधारमा पनि सामान्य रूपमा अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

विषयसूची

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याकथन	३
१.३	अध्ययनको उद्देश्य	४
१.४	अध्ययनको सान्दर्भिकता र उपादेयता	४
१.५	अध्ययनको परिसीमा	६
१.६	शोधपत्रको रूपरेखा	६

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१	पूर्वकार्यको पुनरावलोकन	८
२.१.१	पुस्तक पुनरावलोकन	८
२.१.२	शोध पुनरावलोकन	९
२.२	पूर्वकार्य पुनरावलोकनको महत्त्व	१३
२.३	सैद्धान्तिक प्रारूप	१४
२.३.१	भाषाको परिचय	१४
२.३.२	बान्तवा भाषाको परिचय	१५
२.३.३	बसोबास क्षेत्र र जनसङ्ख्या	१६
२.३.४	बान्तवा राई भाषाको विशेषता	१७

अध्याय तिन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१	अध्ययनविधि	१८
३.२	सामग्री सङ्कलन विधि	१८
३.३	सामग्रीका स्रोत	१९
३.३.१	प्राथमिक सामग्री	१९
३.३.२	द्वितीयक सामग्री	१९
३.४	नमुना अध्ययन क्षेत्र	२०

३.५	अध्ययन प्रक्रिया	२०
-----	------------------	----

अध्याय चार

व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१	व्याकरणको परिचय	२२
४.२	बान्तवा भाषाको व्याकरणिक कोटिको अध्ययन	२२
४.२.१	लिङ्का आधारमा बान्तवा राई भाषाको अध्ययन	२२
४.२.१.१	लिङ्गका आधारमा नाम शब्दको अध्ययन	२२
४.२.१.२	लिङ्गका आधारमा विशेषणको अध्ययन	२३
४.२.१.३	लिङ्गका आधारमा क्रियापदको अध्ययन	२४
४.२.२	वचनका आधारमा बान्तवा राई भाषाको अध्ययन	२५
४.२.२.१	वचनका आधारमा नामको अध्ययन	२५
४.२.२.२	वचनका आधारमा सर्वनामको अध्ययन	२५
४.२.२.३	वचनका आधारमा विशेषणको अध्ययन	२६
४.२.२.४	वचनका आधारमा क्रियापदको अध्ययन	२७
४.२.३	पुरुषका आधारमा बान्तवा राई भाषाको अध्ययन	२७
४.२.३.१	पुरुषका आधारमा प्रथम पुरुषको अध्ययन	२८
४.२.३.२	पुरुषका आधारमा द्वितीय पुरुषको अध्ययन	२८
४.२.३.३	पुरुषका आधारमा तृतीय पुरुषको अध्ययन	२९
४.२.३	आदरका आधारमा बान्तवा राई भाषाको अध्ययन	२९
४.२.३.१	आदरका आधारमा निम्न आदरको अध्ययन	२९
४.२.३.२	आदरका आधारमा मध्य आदरको अध्ययन	३०
४.२.३.३	आदरका आधारमा उच्च आदरको अध्ययन	३१
४.२.५	कालका आधारमा बान्तवा राई भाषाको अध्ययन	३१
४.२.५.१	कालका आधारमा वर्तमान कालको अध्ययन	३२
४.२.५.२	कालका आधारमा भूत कालको अध्ययन	३२
४.२.५.३	कालका आधारमा भविष्यत् कालको अध्ययन	३३
४.२.६	पक्षका आधारमा बान्तवा राई भाषाको अध्ययन	३३
४.२.६.१	पक्षका आधारमा सामान्य पक्षको अध्ययन	३४
४.२.६.२	पक्षका आधारमा अपूर्ण पक्षको अध्ययन	३४

४.२.६.३	पक्षका आधारमा पूर्ण पक्षको अध्ययन	३५
४.२.७	भावका आधारमा बान्तवा राई भाषाको अध्ययन	३५
४.२.७.१	भावका आधारमा सामान्यार्थकको अध्ययन	३६
४.२.७.२	भावका आधारमा आज्ञार्थकको अध्ययन	३६
४.२.७.३	भावका आधारमा इच्छार्थकको अध्ययन	३७
४.२.६.४	भावका आधारमा सम्भावनार्थकको अध्ययन	३७
४.२.६.५	भावका आधारमा सङ्केतार्थकको अध्ययन	३८
४.२.८	ध्रुवीयताको आधारमा बान्तवा राई भाषाको अध्ययन	३९
४.२.८.१	ध्रुवीयताको आधारमा करण पक्षको अध्ययन	३९
४.२.८.२	ध्रुवीयताको आधारमा अकरण पक्षको अध्ययन	३९

अध्याय पाँच

बान्तवा भाषाका मौलिक शब्दहरूको सङ्कलन

५.१	बान्तवा भाषाका मौलिक शब्दहरूको सङ्कलन	४१
५.१.१	साइनोसँग सम्बन्धित शब्दावलीहरू	४१
५.१.२	पन्छीसँग सम्बन्धित शब्दावलीहरू	४१
५.१.३	शरीरका अङ्गसम्बन्धी शब्दावलीहरू	४२
५.१.४	जनावारसम्बन्धी शब्दावलीहरू	४३
५.१.५	तरकारी, फलफूल र अन्नपातसम्बन्धी शब्दावलीहरू	४३
५.१.६	भाँडाकुडासम्बन्धी शब्दावलीहरू	४४
५.१.७	तरल पदार्थसम्बन्धी शब्दावलीहरू	४४
५.१.८	कीराफट्याङ्ग्रा सम्बन्धी शब्दावलीहरू	४५
५.१.९	बोट विरुवासम्बन्धी शब्दावलीहरू	४५
५.१.१०	यन्त्र, हातहतियार तथा कृषिका उपकरणसम्बन्धी शब्दावलीहरू	४६
५.१.११	घर, भवनसम्बन्धी शब्दावलीहरू	४६
५.१.१२	कपडासम्बन्धी शब्दावलीहरू	४७
५.१.१३	विशेषण जनाउने शब्दावलीहरू	४७
५.१.१४	गतिमूलक शब्दसम्बन्धी शब्दावलीहरू	४८

अध्याय छ
सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

६.१	सारांश	४९
६.२	निष्कर्ष	५०
६.३	उपयोगिता	५१
	६.३.१ नीतिगत तह	५२
	६.३.२ प्रयोगात्मक तह	५३

सन्दर्भसूची

परिशिष्ट

व्यक्तिवृत्त

तालिका सूची

तालिका नं. १	: लिङ्गका आधारमा नाम शब्दको अध्ययन	२३
तालिका नं. २	: लिङ्गका आधारमा विशेषणको अध्ययन	२४
तालिका नं. ३	: लिङ्गका आधारमा क्रियापदको अध्ययन	२४
तालिका नं. ४	: वचनका आधारमा नामको अध्ययन	२५
तालिका नं. ५	: वचनका आधारमा सर्वनामको अध्ययन	२६
तालिका नं. ६	: वचनका आधारमा विशेषणको अध्ययन	२६
तालिका नं. ७	: वचनका आधारमा क्रियापदको अध्ययन	२७
तालिका नं. ८	: पुरुषका आधारमा प्रथम पुरुषको अध्ययन	२८
तालिका नं. ९	: पुरुषका आधारमा द्वितीय पुरुषको अध्ययन	२८
तालिका नं. १०	: पुरुषका आधारमा तृतीय पुरुषको अध्ययन	२९
तालिका नं. ११	: आदरका आधारमा निम्न आदरको अध्ययन	३०
तालिका नं. १२	: आदरका आधारमा मध्य आदरको अध्ययन	३०
तालिका नं. १३	: आदरका आधारमा उच्च आदरको अध्ययन	३१
तालिका नं. १४	: कालका आधारमा वर्तमान कालको अध्ययन	३२
तालिका नं. १५	: कालका आधारमा भूत पक्षको अध्ययन	३२
तालिका नं. १६	: कालका आधारमा भविष्यत्कालको अध्ययन	३३
तालिका नं. १७	: पक्षका आधारमा सामान्य पक्षको अध्ययन	३४
तालिका नं. १८	: पक्षका आधारमा अपूर्ण पक्षको अध्ययन	३४
तालिका नं. १९	: पक्षका आधारमा पूर्ण पक्षको अध्ययन	३५
तालिका नं. २०	: भावका आधारमा सामान्यार्थकको अध्ययन	३६
तालिका नं. २१	: भावका आधारमा आज्ञार्थको अध्ययन	३६
तालिका नं. २२	: भावका आधारमा इच्छार्थकको अध्ययन	३७
तालिका नं. २३	: भावका आधारमा सम्भावनार्थकको अध्ययन	३८
तालिका नं. २४	: भावका आधारमा सङ्केतार्थकको अध्ययन	३८
तालिका नं. २५	: ध्रुवीयताका आधारमा करण पक्षको अध्ययन	३९
तालिका नं. २६	: ध्रुवीयताका आधारमा अकरण पक्षको अध्ययन	४०